

Oponentský posudek:

Ondřej Koc, „Ale ten grunt, tatínku, ten náš velkej grunt, já nechci!“ aneb tradice staleté selské držby, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Praha 2021

Předložená bakalářská práce si v úvodu klade za cíl „přiblížit socioekonomické poměry tehdejší doby perspektivou jedné poddanské vesnice jižních Čech a vysvětlit na ní mechanismy předávání usedlostí, transferu majetku a dědických systémů.“ (s.8) Téma je zcela legitimní a může navázat na obsáhlé analýzy vývoje poddanské pozemkové držby v českých zemích z posledních let (Velková, Štefanová, Zeitlhofer, Skořepová, nejnověji např. Nekvapil Jirásková), nicméně na poměry bakalářské práce je po mém soudu založena snad příliš velkoryse. Zaměřením na dlouhodobý vývoj jedné malé lokality a snahou o rekonstrukci rodinných, majetkových, sociálních a hospodářských poměrů má blízko k mikrohistorii, ač se k ní metodicky nijak nehlásí.

Práce se opírá o široký okruh pramenů, a to jak editovaných, tak needitovaných (katastry, soupisy poddaných, pozemkové a purkrechtní knihy, urbáře, okrajově i matriky), a právě bohatstvím pramenné základny a rozsahem archivního výzkumu je tato bakalářská práce v kontextu kvalifikačních prací vznikajících na této fakultě zcela výjimečná. Čtenář nemůže pochybovat o autorově zápalu pro téma, plynoucím z dlouhodobějšího zájmu o vlastní předky, kteří ve sledované vsi Smrkovice od 17. století žili a hospodařili.

V seznamu literatury je zastoupena pouze jediná novější práce, ve které je analyzován vývoj majetkové držby v konkrétní lokalitě a která používá postupy, jež mohly Ondřeji Kocovi sloužit jako vzor, a tou je kniha Alice Velkové. V praxi ji však autor nevyužívá ani jako metodický vzor, ani jako zdroj srovnávacích dat; nikde ji ostatně ani necituje. Překvapuje, že mu rukama neprošla relativně útlá a při tom v podstatě identické otázky sledující kniha Josefa Petráně Příběh Ouběnic, která mohla v mnohém posloužit jako inspirace.

Práce jako celek má (bez obrazových příloh) nebývalých 110 stran (i když autor umísťuje do textu – snad i nadbytečně – rozsáhlé přímé citace z gruntovních), z toho vlastní rekonstrukce posloupnosti držitelů devatenácti smrkovických usedlostí (selských i chalupnických) zaujímá celých 50 stran. Autor postupuje tak, že pro konkrétní usedlost shromažďuje zejména z pozemkových knih veškeré dostupné údaje, týkající se transakcí s dotyčnou nemovitostí, a tam, kde je to možné, doplňuje z poddanských seznamů složení rodiny v době před směnou gruntu, aby zjistil, v jakém příbuzenském poměru je nově nastupující hospodář k předešlému držiteli, případně kolikátým synem v pořadí byl nový hospodář v rodině starého hospodáře. V tomto směru mu situaci jistě komplikuje jihočeská zvyklost, uplatňovaná minimálně do fixace příjmení na sklonku 18. století a leckdy i dále, pojmenovávat nového hospodáře podle gruntu, na kterém hospodaří.

Tohoto postupu se týká má první připomínka. Obecně platí, že k otázce dědické praxe převodu usedlosti na nejmladšího syna se nelze bez rekonstrukce rodin odpovědně vyslovit. Nestačí zjistit, že např. patnáct let před převodem gruntu na syna byl tento syn uveden v domácnosti hospodáře jako nejmladší. Je potřeba znát, zda se později nenarodili v rodině další synové a které z dětí hospodáře byly v době transakce naživu popř. k dispozici, což se bez uplatnění metody rekonstrukce rodin neobejde. Jednak je však taková rekonstrukce vzhledem k mizerné dochovanosti matrik pro Smrkovice neproveditelná (matrika oddaných je k dispozici až od poloviny 18. století, matriky narozených chybí pro druhou polovinu 17. a

první polovinu 18. století; matriky zemřelých před rokem 1685 se nedochovaly a dále vykazují fatální mezeru v letech 1727-1754), jednak je i samotná rekonstrukce rodin pro dvousetleté období na bakalářskou práci velké sousto, natož v kombinaci se sledováním vývoje majetkové držby. To by byl úkol spíše pro disertační práci.

Příbuzenská vazba mezi kupcem gruntu a prodávajícím či pořadí syna (pokud tyto údaje neobsahuje přímo zápis v gruntovníci) je tak autorem spíše intuitivně vyvozena než doložena (a často ji patrně ani doložit nelze). Kromě toho se v textu dosti často objevují tvrzení o příbuznosti či o narození resp. úmrtí určité osoby, která nejsou nijak odkázána (např. s.59, 64, 69, 74, 76, 77 atd.). Možná autor má pro tato tvrzení pramennou oporu, ale tím, že pramen necituje, splývají tato tvrzení s oněmi intuitivními soudy.

Výklad k posloupnosti hospodářů je pro čtenáře na řadě míst dosti nepřehledný. Pokud nerezignuje na vlastní logickou konstrukci nástupnictví, plynoucí z porozumění textu, a nespolehne se jen na souhrnný tabulkový přehled, uvedený na konci podkapitoly o konkrétním hospodářství, dostává se často do úzkých. Autor čtenáři orientaci ve výkladu nijak neusnadňuje, a tím že ne zcela soustavně odkazuje a nesystematicky uvádí, jak ke svým závěrům došel, lze i při nejvyšší koncentraci a postranním malováním rodinných schémat snadno ztratit nit. Příkladem budiž případ Voříškovské chalupy (č.p. 9), k němuž by se mohl autor při obhajobě podrobněji vyslovit:

Po Janu Voříškovi se v roce 1662 stává hospodářem Adam Paul. Autor neuvádí, zda informaci, že v té době byla chalupa spálená a že nápadníci prodali kupci Paulovi usedlost za 24 kop, čerpá z gruntovnice. Nejspíš ano, ale slušelo by se na příslušný zápis odkázat. Není také jasné, kdo jsou oni nápadníci: gruntovnice to neuvádí? Další zápisy o této chalupě v gruntovníci chybí, když další údaj poskytuje až soupis poddaných z roku 1696, kde už je však v pozici hlavy domácnosti uveden Jakub Voříšek? Jde o prozatímního hospodáře, když víme, že je k dispozici syn předešlého hospodáře Adama Paula Řehoř (v roce 1696 právě 21letý), který by měl mít nejspíš dědický nárok na chalupu? A co je tento Jakub Voříšek zač? Nejde o staršího syna Adama Paula, který je jako Voříšek označen "po střeše"? Odpověď by pravděpodobně opět poskytla matrika narozených (soupis z roku 1696 asi neuvádí věk jen u dětí, ale též u hospodáře a hospodyně, a při znalosti věku alespoň přibližně víme, v jakých letech případně narození dotyčného Jakuba hledat), ovšem ta se nedochovala.

V autorově výkladu pak následuje skok k roku 1712, pro který se konstatuje, že je zde coby hospodář zapsán šestiletý (sic!) Ondřej Švec. Čtenář se opět jen dohaduje, že by poznatek mohl být čerpán z pozemkové knihy, zdroj odkázán není. Pokud je chalupa zapsána nedospělému, který jako šestiletý jistě není schopen samostatně hospodařit, kdo je v zápise uveden jako ten, kdo na něj nechal chalupu zapsat? V jakém (příbuzenském) vztahu je tento chlapec Ondřej k naposledy uváděnému hospodáři Jakubu Voříškovi, který držel hospodářství v roce 1696? Jde o jeho nejmladšího syna, který nebyl v roce 1696 ještě naživu? Autor odpověď možná zná, ale v textu ho každopádně neuvádí a ve výkladu je z logického hlediska bezradnost působící mezera. Dozvíme se jen, že v rustikální fasi Tereziánského katastru a následné revizitaci je Ondřej uveden jako Voříšek. Ovšem jde stále o tutéž osobu? Rustikání fase let 1713-15 by snad dovolily bez dalšího ztotožnit šestiletého Ondřeje Ševce z roku 1712 s Ondřejem Voříškem zde uvedeným, ale fakticky musel hospodařit někdo jiný, vždyť Ondřejovi bylo sotva deset let. Revizitace však byla pořizena až o nejméně 40 let později (vydána 1757). Jako muž po padesátém roce věku jistě mohl Ondřej stále hospodařit, ale jistě

ztotožnění by dovolilo např. dohledání sňatku Ondřeje s Magdalénou, která je jako jeho žena v revizitaci uvedena. Bez matriky však jistota není.

V soupisu poddaných z let 1749-50 je vedle hospodáře Ondřeje Voříška a jeho ženy uveden jistý Vít Bečvář s ženou Mařenou a třemi dcerami. Následuje věta: „Z toho plyne, že Mařena Bečvář, žena Víta Bečváře, byla dcerou Ondřeje a Magdalény.“ Jak to z toho proboha plyne? Až následující text ukáže, že pramenem pro tvrzení, že žena Víta Bečváře je dcerou hospodáře Ondřeje, není odkázaný soupis poddaných, ale podstatně pozdější (1766) zápis v gruntovníci, kde již ovdovělá Mařena (zde Mářimagdalena), postupuje chalupu svému zeti. Tyto nelogismy ve výkladu činí z četby poměrně náročnou disciplínu.

K této části práce ještě jedna zásadní výtka: autor neinterpretuje v řadě případů pramen adekvátně. Nápadné je, že u velké části sledovaných usedlostí dochází podle tvrzení autora k majetkovému převodu v roce 1644 (s.54, 56, 59, 68, 70, 72, 75, 78, 80, 82, 87, 90, 93). Že by ve třech čtvrtinách existující gruntů došlo k převodu ve stejném roce? Na některých usedlostech tomu tak jistě být mohlo, ale ve většině případů, kdy autor tvrdí, že se v roce 1644 gruntu někdo „ujal“, „koupil“ ho či „prodal“ jde patrně o to, že právě v roce 1644 byla založena dochovaná pozemková kniha i purkrechtní registra a dotyčný hospodář je tak k danému roku poprvé zachycen. Sám autor to mimoděk poodhaluje např. u chalupy Kolářovské, kde uvádí přímou citaci z purkrechtních register (*Léta Páně 1644 při drženém soudu vynašlo se, že jest táž chalupa od Pavla Šmída Jakubovi Koláři prodána za sumu 40 kop míšeňských*) a v zápětí doplňuje svou interpretaci („Dle register koupil Jakub Kolář tuto chalupu od Pavla Šmída v roce 1644.“) Nikoli, Kolář koupil chalupu někdy před rokem 1644 a nově založená registra to jen konstatují.

Dále na některých gruntech (Srnkovský, Peroutkovský) jsou k roku 1712 uvedeni hospodáři v dětském věku. Tento údaj je z rustikální fase Tereziánského katastru? Je jasné, že dítě hospodářem být nemohlo, spíše jde o stanoveného dědice s tím, že po dobu jeho nedospělosti místo něj hospodařil poručník nebo prozatímní hospodář.

Co se týče struktury práce, chybí v ní soustavnější kapitola o použitých pramenech se základním představením pramenů a s alespoň naznačenou kritikou pramenů. Autor se sice podrobně dostává v kapitole 4 ke katastrům, ale spíše sumarizuje informace, udávané jednotlivými katastry, než že by šlo o důkladnější charakteristiku pramene. Např. v případě Berní ruly se mělo zachytit vše, co je zdrojem obživy místních poddaných (a to buď do předepsaných kolonek, nebo sumárně pro celou vesnici do tzv. dobrého zdání), takže pokud je zdrojem obživy řemeslo, je nepřekvapivě uvedeno (v případě jihočeských, čistě ze zemědělství žijících lokalit kromě několika tradičních venkovských řemesel jako byl kovář, příp. šenkýř zkrátka další nenajdeme). Navíc BR měla ambici zachytit vedle orných polí i zahrady, louky, lesy či sady a vinice v držbě poddaných (v předtištěných tabelách jsou na to i příslušné kolonky), potud je tvrzení autora poněkud nepřesné.

Pokud přejdu k formální podobě práce, kromě zmiňované nesoustavnosti v odkazování zdrojů, bych autorovi místy vytkla i styl, který někde sklouzává k nepatřičné lidovosti hodné nejvýše popularizační brožurky (např. hned úvod, dále nejdráždivěji s. 65, 66, 68). Tento styl neplyne z nějaké vyjadřovací neobratnosti, naopak autor má (až na drobnosti) dobré formulační schopnosti a bohatou slovní zásobu. Jde spíše o neujasněnost v tom, co je pro žánr kvalifikační práce adekvátní.

Autor dospívá k poměrně intuitivní a vágním závěrům, že princip jednonástupnictví a zvyklost převodu usedlosti na nejmladšího syna (nikoliv potomka, jak je uvedeno na s.103) se v zásadě uplatňoval, ale že ve značném počtu případů jeho uplatnění doložit nelze, protože byl syn k dispozici pouze jeden (pouze jeden se hospodáři narodil, popř. pouze jeden se dožil dospělosti popř. pouze jeden byl způsobilý usedlost převzít), nebo v rodině byly pouze dcery či dokonce hospodář zůstal bezdětný. Autor tak rezignuje na alespoň základní kvantifikaci sledovaného problému. Zadními vrátky se vrací otázka vhodnosti zvoleného vzorku: pokud pro Smrkovice nejsou k dispozici prameny, které by v řadě případů teprve důsledně odhalily příbuzenství mezi starým a novým hospodářem, neměla se zvolit jiná lokalita (navzdory citovým vazbám autora k této)? Anebo nebylo možné pro Smrkovice jinak formulovat badatelskou otázku, aby i při absenci matrik byla zodpověditelná?

Autor také až v samotném závěru připouští, že zvyklost preferovat při nástupnictví nejmladšího syna je aktuální pouze do sklonku 18. století, protože pak si už hospodář mohl vybrat dědice podle svého uvážení (s. 104). Jinde tuto závažnou změnu v českém poddanském dědickém právu nezmiňuje, byť by se na jejím základě mohl stanovit vhodněji problém, který chce sledovat. V roce 1787 byl vydán císařský patent, na jehož základě se umožnilo držitelům poddanských usedlostí určit dědice nemovitosti podle svého uvážení prostřednictvím závěti. V případě, že testament pořízen nebyl, ustanovovalo se pravidlo nástupnictví nejstaršího syna, což dramaticky měnilo dosavadní zvyklost. Vzhledem k tomu, že po roce 1787 už jsou pro Smrkovice k dispozici jak matriky narozených, tak i oddaných a zemřelých, možná by šlo sledovat, nakolik se po tomto roce realizují převody usedlostí na základě nového pravidla, kdy se má hospodářství ujímat nejstarší syn, a nakolik převody na základě testamentu dosavadního hospodáře (a zda testament respektuje spíše starší zvyklost preferovat nejmladšího syna a jde tak proti nové právní úpravě, nebo zda i v testamentech kšaftují hospodáři ve prospěch nejstaršího syna).

Bakalářskou práci Ondřeje Koce hodnotím jako zcela nadstandartní co se týče šíře pramenné základny a zvládnutí práce s použitými prameny. Samotná analýza zůstala pro šíři záběru a snad i neadekvátně nastavenému cíli práce poměrně povrchní. Celkově hodnotím práci jako obhájitelnou a navrhuji hodnotit ji známkou velmi dobře.

V Praze, 11.9.2021

Markéta Pražáková Seligová, PhD.